

ЧЕРНОРИЗЕЦ ХРАБЪР ЗА ФИГУРИТЕ И ПИСМЕНАТА НА БЪЛГАРИТЕ ВЪРХУ КАМЪК

Светослав Диамандиев

Като анализирам в този доклад само първите две изречения от епохалното Сказание на Храбър „За писмената“, разкривам съдържание, което носи уникални сведения за високата българска дохристиянска култура и присъщото ѝ пластическо изкуство. Крайната ми цел е да намеря във възстановката на Храбровия текст доказателства за писмеността на българите до 870 г., оспорвайки традиционната доктрина, която отрича изконна в България дохристиянска писменост и обявява гръцката за официална в държавата след завладяването на Мизия от кан Аспарух.

Основания да проявя такова дръзновение е оценката на Л.Грашева, че независимо от двувековните проучвания на Сказанието, които са имали „подчертано дискуссионен характер“, „много въпроси около творбата и нейния автор(в това число и някои от най-важните) засега остават нерешени...“(1,с.499), а К.Кувев ми дава зелена светлина: „От друга страна, не е напълно установено какво точно означават глаголите „ѸтѣхѸ н гатаахѸ “ (2,с.152).

Определението „християнска“ се дава на Българската църква от Осмия вселенски църковен събор(869/870), когато източните патриарси (под скритото ръководство на василевс Василий I) ѝ признават автономия с архиепископска катедра. Същинското събитие е присъединението на Българската църква (по-нататък – Бц) към диоцеза на Константинополската патриаршия.

Черноризец Храбър пише своето уникално творение през Първата българска империя, когато Великият Крум е наложил на василевса Ставракий признание за имперско извисяване на България след победата над Византийската империя през 811 г. чрез равностойния на император титул на българския владетел **цесар** и приспособения за гръцки текстове АРХОН.

В изследването си за утвърждаването на България като втората, заедно с Византия, **империя** на Балканите(3) доказвам, че титулите на българските владетели **цесар** и **архон** имат тежестта и достойнството близки до титула василевс на византийския господар по това време (3). Титулът **архон** е освидетелстван само в гръкоезични текстове като АРХОН с ударение върху „о“

За източник на изследването си съм приел първите две изречения от Лаврентиевия препис(Лавр) на Сказанието, който се оценява като най-близък до оригинала (2 , с. 187-191). Ключът за правилното разбиране на „За писмената“ се съдържа във фразите от Берлинския (Берл) и от Марчанския препис(Марч)(2, с. 167-172), съответстващи на разглежданите две фрази .

В съвременните български исторически трудове може да се прочете, че дохристиянският период в ранносредновековна България е характерен с „отсъствие на писмена традиция“ и че „...поради липсата на официално употребявана писменост“(4,с.218,214) може да се говори за култура единствено на битово и религиозно ниво. В този смисъл М. Москов обявява в Кирило-Методиевската енциклопедия(КМЕ), че българите са ползвали „рунически знаци“, имащи „връзка с рунното писмо на тюркските народи“, които „...са взети от някакво прабълг. писмо, което е било познато само на определен кръг от хора и е било използвано за религиозни цели и тайнопис“(5,с.258). В.Бешевлиев пише в статията си „Прабългарски надписи“ в КМЕ, че гръцкият език сякаш бил за дохристиянската Българска държава официален или поне така го разбират някои: „Тъй като грц.език е бил познат като международен по Северното Черноморие, в Приазовието, в

Кубанска Б-я, а и в завладенията от прабългарите земи на Балк.п-в е бил официален език за етнически разнородното население,...”(5, с.255).

Ще синтезирам горните традиционни за българската историческа наука твърдения така: Официалният език и писмеността на българите от неизвестно кога до Преславския събор през 893 г. били гръцките. Основанието на традиционалистите е, че не са намерени върху печати, стели и скални плоскости български текстове с българска писменост, а само български гръкоезични надписи и като изключения няколко българоезични с гръцки букви, писани след 870 г. („кръстнвшѣ же сѧ, римскѧи и гръцьскѧи писмени, нѧждаахъ сѧ словѣнскѧи рѣчь вѣзь оустроенна“ (6, с.96), т.е. **Когато [българите] са вече християни с призната,**(с решение на Осмия вселенски събор) **църква, те бяха принудени да пишат с римски и с гръцки букви българските слова без пригаждане**(към българската фонетика).(Замяната на „словенски” с „български” слова е моя-СД.).

В една съкратена полемика ще задам въпроса: **нима гръкоезичните печати на Симеон доказват, че българите в неговото цесарство не са имали своята кирило-методиевска писменост?** Традицията мълчи!

Първото изречение на „За писмената” гласи според К.Куев на езика на Кирил и Методий: ...Прѣжде оубѣ словѣне не имѣхъ книгъ, нѧ ѹрѣтанн и рѣзанн ѹтѣхъ и гатѡахъ, поганн сѧще. Той дава на съвременен български следния превод: **„Прочее преди славяните нямаха книги, но бидейки езичници, четяха и гадаеха с черти и резки** (6, с. 99-103).

Храбър е единственият домашен автор, който може да бъде меродавен съдия в сблъсъка на доктрината на съвременната българска филологическа наука и хипотезата, предмет на доклада ми, за това, дали българите са имали преди 870 г.своя самостоятелна писменост.

Както е всеизвестно, заглавието на Апологията на българската писменост на Черноризец Храбър е бивало почти винаги превеждано на съвременен български език със „За буквите”. Мисля си, че историците отклоняват с това вниманието ни от величавото създаване на първите литературни езици на българите и на славянските народи. Верният превод на „О писменехъ” би бил „**За писмената**”.

Изследователи и познавачи затварят делото на Братята в „буквите създадоха и книгите преведоха”, като че ли може един примитивен говор да се превърне в литературен език без да има съответните граматични норми или сякаш сложните гръцки евангелски писания биха могли да се преведат ad hoc на езика на солунските славяни. Същите тези законотворци в българската наука не отбелязват величието на Кирил и Методий да съобразят новия език с говорните особености на народностите в България от IX в., да изградят обобщения му речник, да създадат граматичните норми на литературен език и да изобретят оригиналната българска азбука - Глаголицата. Основният „научен стълб” на славистката – Житието Кирилово определя езика на Кирил и Методий като славянски и разказва, че Кирил Философ след поръчката на василевса „... веднага състави азбуката и започна да пише евангелските думи ...”(14,с.57), едва ли не славяните от Солунско векове наред са писали трактати и поеми на гръцки.

Текстът от Берл, с обогатеното си съдържание, се разглежда от изследователите като авторски труд на анонимен книжовник, очевидно основаващ се на Сказанието на Храбър. Признава се именно този документ да бъде наречен Втора апология на българската книжовност. Марчанският екземпляр е друг препис от Втората апология и отразява с промените си личното творческо отношение на автора му, така че също се разглежда като относително самостоятелна творба. С това подчертавам, че ползваните от мене Берлински и Марчански препис са по-скоро самостоятелни изрази на възхвала на новата българска кирило-методиевска писменост и на създадената от Братята неповторима азбука като пряко доказателство за тяхната изключителност.

Текстовете, които съответстват на смисъла на първото изречение на Лавр са в Берл и в Марч според К.Куев следните:

В Берл: *нво словенѣ не ѿмѣхъ писаннѣ, ѿж ѹрѣтаннѣмь ѹрѣтахъ ѿ рѣжъмн рѣжахъ, тога вѣхъ поганн сѣще* (2, с.167,168), а в Марч: *Прѣжде по словннском(ь) оуѹрѣтанѣа н резанѣа резахоу; тогда вѣхоу погангы сѣщн.* (2,с.170-172).

Усилията ми да намеря превод на тези два преписа не се оправдаха.

След анализ на използваните в разглежданите в трите преписа кирило-методиевски думи заменям някои с по-подходящи и превеждам новите редакции като им давам други значения на съвременен български език, съобразно обстояни справки със съществуващите „старобългарски” и други речници.

За да възстановя цитираните текстове, направих редица промени, които се разбират най-добре от преводите ми. Те бяха възможни след осмисляне по нов начин, основно, на словосъчетанията *ѹтѣхъ н гатаахъ* и *ѹрѣтамн н рѣзамн*. В резултат от обстоен синтактичен анализ установих, че глаголят *ѹтѣхъ* (четяха) не е бил използван от автора. Най-вероятно при преписването на глагола *ѹрѣтѣхъ* (чертаха, пишеха, рисуваха- 7,с. 472) е била изпусната съгласната *р* , при което той е получил значението „четяха”. Доказвайки синтактичeskата невъзможност да остане в изречението глагол, изискващ в тази позиция пряко допълнение, прибързано допуснах, че предположената правописна грешка оправдава използването на *ѹрѣтѣхъ* (пишеха). Оказа се обаче, че Храбър употребява в Сказанието си за „пиша” единствено *писати*, но не и *ѹрѣтати*. Този факт ме насочи да търся друг възможен смисъл на *ѹрѣтати*. Решението се намери в значението „рисуваха” - едно от посочените на последно място в Малък речник на старобългарския език значения (7,с.472). В Старобългарския речник думата се превежда с „начертавам, чертая; издълбавам.”, но не и с „пиша”(12, с.1204). Така глаголят *ѹрѣтати* няма в Сказанието смисъл на „пиша”и следва да получи значението **очертавам, рисувам, вая или творя чрез рисуване, издълбавам.**

Съответно производното от *рѣзати* съществително има, според текста на двете доработки, смисъла на режеш инструмент за изсичане на текстове и образи върху твърда основа, предимно скала. Очевидно всичко би останало в сферата на предположенията, ако не съществуваха двата, посочени като текстове за съпоставка Берлински и Марчански препис с техните *„ѹрѣтаннѣмь ѹрѣтахъ ѿ рѣжъмн рѣжахъ*, съотв. *„оуѹрѣтанѣа н резанѣа резахоу”*. Тук съществителните *оуѹрѣтанѣа н резанѣа* са в пряко допълнение и говорят може би за контурите на изображението, нанесени с рисувало и чертилка или с режеш рѣб, за да бъдат задълбани със секачи или резаци достатъчно дълбоко за релефа или текста.

Изключителна важност представлява за превода ми значението на едно неocenено *нж* или *нъ*. В Лавр и в Берл се чете, че преди да се покръстят, българите не са имали сакрални писания, за да свещенодействат с тях в християнски храмове, на което се **противопоставя** религиозната им практика да се прекланят пред създадените от тях каменни пластики и придружаващите ги надписи, което е уникално за Европа и не по-малко достойно от християнския култ. Този съюз се използва най-вече за противопоставяне, което се изразява успешно с днешното „но” или още по-добре с „но пък” (7,с.244). Противопоставяйки българската традиция на християнското богослужение, Храбър дава да се разбере, че това са били религиозни творения, където се е свещенодействало.

Глаголят *гатати* от Лавр. е преведен от К.Куев като гадаю, отгатвам (7,с.98), което е далече от семантиката **тълкувам, осмислям, обяснявам** , близка да изказаната от Ягич в съобщението на К.Куев (2,с.153).

Оспорвам съдържащите се в трите извора етноними **словѣни** или **словениани** на много-етническият български народ. Несъмнено Храбър е писал за народа, оглавяван от българския владетел Борис (**Бориса княза влѣгарскаго**)(6,с.100). Според официалната историческа наука народът на Борис, дори и да има славянски произход, трябва да се нарича **БЪЛГАРИ**, след като славяните били приели българския етноним срещу техните високи цивилизационни достойнства. Следователно право на съществуване има в моята редакция единствено етнонимът **българи**.

Преосмислянето на обсъжданите фрази и разкриването на нови значения на някои думи ми позволи да направя следните редакции и преводи:

На първото изречение от Лавр: **Прѣжде оубѡ влѣгаре не имѣхѡ книгѡ. нѣ урѣтани н рѣзамн урѣтѣхѡ н гатаахѡ; поганн сѣще**, на което отговаря свободния ми превод: **По-преди**(т.е.преди да бъде Българската православна църква призната от Осмия вселенски събор в диоцеза на Византийската патриаршия), **понеже българите, бидейки нехристияни, нямаха свещени християнски писания, НО ПЪК с рисунки** (нанасяни върху твърда основа) **и с резаци** (секачи) **ваяха** (изсичаха фигури) и **[писменá]** и **ги тълкуваха** (свещенодействайки).

Съответните на първото изречение на Лавр от двете доработки като че ли са близки до протографа: **...нѡ влѣгаре не имѣхѡ писаннѡ, ѿнѣ урѣтанимѡ урѣтахѡ н рѣжымн рѣжахѡ, то̀га вѣхѡ поганн сѣще** (2, с.167,168) и **Прѣжде по влѣгарском(ѡ) оуурѣтанѡ н резанѡ резахоу; то̀гда вѣхоу поганн сѣщн** (2,с.170-172). Превеждам изразите от Берл. препис: **Понеже българите бяха нехристияни, нямаха свещени християнски писания, НО ПЪК с рисуване изобразяваха и със секачи изсичаха** [образи и букви на каменната основа]; както и от Марч.препис: **По-преди по български** (обичаи, традиции) **по рисунките и зарязаните**[контури] (българите) **сечеха** (като изсичаха в камъка образи и думи); **тогава бяха същински нехристияни**.

Обстоятелството, че няма направен досега превод на Марч, свидетелства за пренебрежението към съчетанието **по влѣгарском**. Но когато преведем израза с разкритите дотук значения на думите, свързани с рисуването, разбираме, че съчетанието „по български” значи фактически според практикуваната българска художествена традиция. Подобен словесен израз използваме и днес със същите думи – „по български...”.

Както се вижда, моите редакции на първото изречение от Лавр на „За писменáта” и на подобните текстове от другите два обследвани преписа, както и направените им преводи, показват смислени фрази, което свидетелства за определена близост с протографа на Черно-ризец Храбър.

Разкритата от Храбър връзка между образ и текстове върху на скалните паметници се илюстрира прекрасно с примера на пластиката и надписите от Мадара (8) и пластиката и надписите от Бехистунската скала(13, с. 383). Несъмнено такива величави творения могат да бъдат единствено дело на владетелите, в които те се възвеличават и разказват за своите достойни дела и по този начин ги правят летописи за събитията в свята държава. Каквото е и Мадарския паметник.

Недоумявам защо е била проявявана търпимост към разкритата тук грешка в Сказанието, при която глаголет „рисувам” е бил подменен с „чета”. Очевидно славистичната наука е хвърлила огромни средства, за да обяснява един сгрешен текст, на който се е гледало като на откровение свише. Предположението за погрешната замяна на „рисувам” или „вая” с „чета” в съчинението на Храбър изглежда след резултатите от направените анализи съвсем близко до ума, но това не е попречило на традицията да съхрани в съзнанието на десетки поколения една нелепа фраза. Нямам съмнение, че запазването на невнятного ѝ съдържание се осмисля именно от омаловажаващото му за достойнството на българите значение!

Въз основа на горните разсъждения, доказателства и предположения за текст на първото изречение на Сказанието, максимално близък до авторския, правя следните изводи:

Черноризец Храбър не е дал писмени свидетелства, че българите са писали с черти и с резки като елементи на примитивни буквени знаци. Неговата фраза е включвала инструментите и пособията за рисуване и изсичане, но е била подменена в преписите и в преводите, за да внушава примитивизъм, а думите „четяха” и „гадаеха” са били съхранени, за да направят невъзможно разбирането на Сказанието.

Не може да има по-авторитетно доказателство от сведенията на Черноризец Храбър, че българите са създавали из своите земи образи и българоезични надписи върху скали, стели, колони, които обаче сведения трябва да се ползват след грижовно почистване от замърсявания на идеологическа основа или от неграмотност. С разкрития смисъл на Храбровите слова се отхвърля категорично твърдението, че в България са съществували само български гръкоезични каменни надписи. Несъмнено Храбър определя времето на създаването на българските каменни паметници преди присъединяването на новоучредената Българска християнска църква към диоцеза на Константинополската патриаршия (така нареченото „Покръстване на българите”). Националистическата атмосфера, в която плува Сказанието, носи достатъчна сигурност, че възхвалата на писмен^а и скулптурни фигури на българите не може да има предвид ползвана от тях в дохристиянския им период гръцка писменост. Така изказаната фраза, ако отразява Храбровата мисъл, ни носи вестта, че Мадарската паметна съвкупност, с нейните български гръкоезични надписи не е единствена за българите, а те са имали и други такива скални и каменни релефи, но с българско писмо. **Отделеното от автора специално внимание върху създаването на българската каменна пластика с надписи е липсващото звено в доказателствата за съществуването на каменни българоезични надписи като първообраз на българските гръкоезични такива от Мадара.**

Древният родолюбец Черноризец Храбър съобщава във второто си изречение от Сказанието за принудата, наложена на българите от гърците през 870 г. да сменят азбуката си с римска или с гръцка, когато пишат на своя език (вж. по-горе). Т.е. българите са имали своя писменост, като съвкупност от език и азбука. **Не съществува по-ясен и по-категоричен писмен паметник в защита на писмеността в дохристиянска България.**

Единствената писмена следа, авторитетна, убедителна и неопровержима, е свидетелството на Храбър за практиката на българите да скулптират и да пишат със своята писменост върху българските скали, върху стели и колони възхвалява на величието на своя божествен владетел.

Древният автор разяснява творението на каменните пластики като уникално достойнство на българите, което се е извършвало на два етапа – в началото е нанасяна рисунката върху каменната основа, след което са били изсичани фигурите, аксесоарите на художественото произведение и поясняващите текстове.

Българите трябва да чуят и осъзнаят, че Просветителите са създали на първо място един съвременен за тогава компилативен литературен език с неговите граматични закони и едва тогава – азбуката, която да съответства фонетично на този нов език. Преводите на християнските писмена са крайният плод на цялата посочена езикова подготовка, за която съм писал(9),(10).

За създаването на граматичните закони на КМе като задължителни за всеки литературен (писмен) език четем мнението на акад. Д.С.Лихачов в „Големият свят на руската литература”, цитирано от Румяна Павлова. Според нея той признава „гениалността на Кирил и Методий, създали азбуката, правописа и на основата на българския език - великолепен книжовен език, способен да изрази най-сложните, отвлечени идеи”(11,с.5).

ЦИТИРАНИ АВТОРИ

1. Кирило-Методиевска енциклопедия. Т.4,С.,2003.
2. Куев, К. М. Черноризец Храбър.С.,1967.
3. Диамандиев, Св. Крумовци, императорите на България. Стара Загора, 2011.
<http://journal.sustz.com/VolumeI/Number7/Papers/SvetoslavDiamandiev.pdf>
4. История на българите. Научен център за българска национална стратегия.Под редакцията на Г.Бакалов. С.,2003
5. Кирило-Методиевска енциклопедия. Т.3.С.,2003.
6. Христоматия по старобългарска литература.Съставители П. Динеков, К. Куев, Д. Петканова. С.,1978.
7. Иванова-Мирчева, Д., А. Давидов. Малък речник на старобългарския език.Велико Търново, 2001.
8. Диамандиев, Св. За създателя на Мадарския мемориален комплекс.- ПРО & АНТИ,бр.35, 13-19 септ.2010.
9. Диамандиев, Св. Непознатите Кирил и Методий. Ст.Загора, 2008.
10. Диамандиев, Св.Език на единението на Българския народ.- Про и анти,бр. 40,41 и 42 (9-15,16-22 и 23-29,окт.2009).
11. Павлова, Р. Руските и съветски учени за древните културни и езикови българо-руски контакти (X-XI в.).- Руски и западни езици,1980,6,2-10.
12. Старобългарски език. т. I I O-У.С., 2009
13. Попов, Д. Х. История на българските империи.С,2005.
14. Стара българска литература. Т.4. Житиеписни творби. Съставителство и редакция Климентина Иванова. С.,1986.